

Gombocz Jánosné

A PEDAGÓGIA ALAPKÉRDÉSEI

TARTALOMJEGYZÉK:

-A pedagógia tárgya	2. oldal
-A nevelés lehetősége és szükségessége	3. oldal
-A nevelés célja, feladata, módszerei	5. oldal
-A nevelés szubjektív tényezői	13. oldal
-Ajánlott irodalom	15. oldal

A pedagógia tárgya

A pedagógia a nevelés tudománya, a személyiségfejlesztés elméleti és gyakorlati kérdéseit vizsgálja, elemzi. A szó görög eredetű (páais= gyerek, agein= vezetni, nevelni). Már az ókor jeles filozófusai is foglalkoztak a nevelés kérdéseivel, önálló, elismert tudománnyá azonban csak a XIX. században lett.

A pedagógia azon kevés tudományok közé tartozik, mely nem csupán saját gyakorlatát vizsgálva, hanem más tudományok eredményeit is felhasználva fogalmazza meg törvényszerűségeit. Elsősorban azon tudományok megállapításaira épít melyek az emberrel foglalkoznak pl.: pszichológia, fiziológia, filozófia, de szoros a kapcsolata más szaktudományokkal is. E tudományok eredményeit is felhasználva elsősorban a nevelés célját, lehetőségeit, s tartalmát, a szervezeti formákat stb. próbálja elméleti úton normákként - a gyakorlat számára megfogalmazni.

A nevelés gyakorlatát vizsgálva elsősorban az egyes jelenségek leírása, analizálása révén a megoldási módokra vonatkozó törvényszerűségeket állapít meg. A kétféle megközelítés elválaszthatatlan egymástól. A pedagógia komplex fogalom, mely mind az elméletet, mind a gyakorlatot magában foglalja, s éppen a gyakorlat igazolja vissza a normák helyes vagy helytelen megfogalmazását.

A pedagógiai törvényszerűségek orientációs segítséget adnak a gyakorló pedagógus számára, hiszen igazoltan általános érvényűek. A konkrét helyzetre vonatkozóan azonban saját tapasztalataira is szüksége van, hiszen a tudományok az egyes esetekre nem adnak "recepteket".

A nevelési gyakorlat szempontjából a nevelés fogalmának a tisztázása fontos feladat. A nevelés az emberi társadalomra jellemző örök kategória, fejlődésének alapfeltétele. Mióta ember létezik, a felnőtt társadalom feladata a felnövekvő generációk felkészítése a társadalmi létre. Minden olyan személyiségjegyet ki kell alakítani az ifjakban, melyek segítségével képes a társadalmi beilleszkedésre, a társadalom folytonosságának, és fejlődésének biztosítására. Ez a társadalmi funkció történelmi koronként változó, hiszen más-más igények fogalmazódnak meg a termeléssel, az együttéléssel, művészetekkel, a tudományok művelésével stb. kapcsolatban. A középkor nevelési elképzelései, nevelési gyakorlata merőben eltér a kapitalizmusétól, bár természetesen bizonyos területeken megfigyelhető az azonosság.

A nevelést azonban nem csak társadalmi szempontból kell és lehet meghatározni, hanem az egyén szempontjából is. A legáltalánosabban ismert megfogalmazás szerint a nevelés személyiségformálás, mely konkrét emberi tevékenység során következik be. A gyermeket fejlődése során sok és sokféle hatás éri, s ezek alakítják személyiségét. A pedagógus feladata, hogy nevelői tevékenysége során ezeket a hatásokat szervezze, összehangolja.

A nevelő nem csak saját, személyes ráhatásával nevel, hanem a megszervezett környezeti hatásokkal is. Akkor lehet az egyén és a társadalom számára is hasznos ez a tevékenység, ha ezek a ráhatások céltudatosak, tervszerűek. Ugyanakkor a nevelésben a gyermek nem passzív. A nevelés meghatározott viszony, kapcsolat nevelők és neveltek között. Fontos feladata a pedagógusnak, hogy a nevelés során kialakítsa az önnevelés képességét is a gyerekekben.

A neveléssel együtt általánosan használt alapvető fogalom az oktatás. A nevelés során teljes személyiségfejlesztés történik. Az oktatással egy meghatározott művelődési anyag feldolgozása során a nevelési feladatok egy részét valósítjuk meg. Az oktatást a nevelés legfőbb eszközének tekinthetjük. Az oktatás nem csupán ismeretszerzés, hanem egyúttal személyiségformálás is. Az oktatás magában foglalja a tanítást és a tanulást. A tanulás irányításának is nevezhetnénk, ahol a pedagógus legfőbb feladata a tananyag aktív elsajátíttatása. Az oktatás fogalmához szorosan kapcsolódik a képzés kifejezés.

Képzésen az oktatási folyamat azon részét értjük, amelyben a jártasságok és készségek kialakulnak, a képességek fejlődnek az elsajátított ismeretek alkalmazása során. A képzésnek van egy általánosabb értelmezése is, mely szerint a nevelés irányultsága alapján beszélhetünk általános és szakmai képzésről. Az általános képzés révén az ismeretek olyan rendszeréhez jut a nevelt, olyan jártasságai, készségei, tulajdonságai alakulnak ki, melyek alkalmassá teszik a mindennapi életre, a társadalmi beilleszkedésre. A szakképzés egy speciális, adott szakma, hivatás feladatainak ellátására való felkészítés. A szakképzés alapjait az általános képzés teremti meg.

A nevelés lehetősége és szükségessége

Az ember személyiségének kialakulására több tényező is befolyással van. Az előbb leírtak szerint az egyik ezek közül a környezet, azon belül a nevelés. Vajon milyen más tényezőkkel kell még a gyermek fejlődése szempontjából számolnunk? Befolyásolják-e ezt a fejlődési folyamatot, s milyen mértékben a születéskor magunkkal hozott örökletes tényezők?

Két főbb csoportba oszthatók az öröklés és nevelhetőség összefüggésének kérdésével kapcsolatos különböző elméletek.

A pedagógiai pesszimizmus talaján álló nézetek az öröklést tekintik meghatározónak. Szerintük már a gyerek születésekor eldőlt személyisége alapvető iránya, fejlődése genetikailag előprogramozott. A pedagógusnak, nevelésnek szinte alig van beavatkozási lehetősége a gyermek fejlődésébe. Híres filozófusok (J.J.Rousseau), pszichológusok (E.Kretschmer, S.Freud), genetikusok, orvosok sora vallja ezt a nézetet.

A pedagógiai optimizmus hívei éppen ellenkezőleg vélekednek. Szerintük a gyerekek semmit nem hoznak - vagy alig valamit – genetikailag.

Az ember saját tapasztalatainak produktuma, a köztünk lévő különbözőség az eltérő környezeti hatások eredménye csupán. Jelentős képviselői között éppúgy találunk jeles filozófusokat (J. Locke, a francia felvilágosodás számos jelese, I. Kant) pszichológusokat (behavioristák) mint az öröklést elsődlegesnek tekintők között.

Mindkét szélsőséges irányzatnak komoly veszélye van. A pesszimista nézetek ahhoz a megállapításhoz vezethetnek, hogy a képességek kibontakoztatásában nincs szerepe a pedagógusnak, tehetetlenségre van ítélve, minden beavatkozása indokolatlan. A fejlődés az eleve meghatározott tulajdonságok fokozatos kibontakozása. A nevelés mindenhatóságát vallók a gyermekekkel szembeni túlzott követelmények támasztására hajlamosak. Szerintük mindenkiből mindent lehet nevelni. Könnyen figyelmen kívül hagyják mind az életkori, mind az egyéni sajátosságokat.

Jelenlegi tudományos ismereteink szerint pontos, százalékos arány az öröklés és környezeti hatásokkal kapcsolatosan nem állapítható meg, s ez nem is szükséges. Nem az arányok a fontosak, hanem az összefüggések, s az, hogy a személyiség milyen szerepet tölt be ebben a fejlődési folyamatban.

Az ember fejlődésére a genetikai tényezők éppúgy hatással vannak, mint a környezeti tényezők. A két faktor nem választható el egymástól, szorosan összefüggnek és befolyásolják egymást. Mind a tudományos, mind a gyakorlati megfigyelés alapján elmondható, hogy közel azonos (pl. ikreknél) örökletes tényezők mellett más-más környezeti hatásra más-más eredmény születik, ugyanakkor azonos környezeti feltételek eltérő adottságú gyerekeknél azonos, vagy közel azonos eredményre vezetnek. A gyermek optimális fejlődéséhez minden környezeti hatást mozgósítani kell, de ugyanakkor tisztán kell látni a nevelhetőség határait is.

Kérdés, vajon az örökletes tényezők, a környezeti hatások elegendőek-e a személyiségfejlődéshez vagy a személy aktív részvétele is szükséges? A pedagógiai determinizmus elmélete szerint az örökletes tényezők és a környezeti hatások eleve meghatározzák a személyiséget, az ember mindig ezek hatására dönt. Ezzel szemben a valóságban az embernek választási lehetősége van, az örökletes tényezők és a környezet ösztönző lehetőségekként áll az egyén előtt, nem kikerülhetetlen kényszerként.

Későbbi tulajdonságaink hordozója az örökletesen meghatározott organizmusunk. Egészséges idegrendszerünk alapvető pszichikus funkciók lehetőségét hordozza mind az általános emberi, mind az egyéni sajátosságok vonatkozásában. Mindezek azonban mint lehetőségek vannak jelen, nem kész tulajdonságokként. Lehetőségeinket aktivizálni kell, hogy személyiségjegyeink kialakuljanak.

A személyiség kialakulása az örökletes tényezők, a környezeti tényezők és a személyiség önteremtő aktivitása dialektikus kölcsönhatásában történik. A külső hatások a belső feltételeken keresztül a személyiség aktív részvételével válnak személyiségjeggyé. Az aktív részvétel során tapasztalatokat szerzünk a külvilágról, ezeknek megfelelően tevékenykedünk. Megismerkedünk a normákkal, szabályokkal, elfogadjuk vagy éppen elutasítjuk azokat. A külvilággal való öntevékenységünk révén a személyiségünknek megfelelő hatások beépülnek, személyiségjeggyé válnak. Kialakul és öntevékenységünkben megnyilvánul a külvilággal való kölcsönhatásrendszerünk.

A személyiségfejlődés folyamatában az életkori sajátosságok által befolyásolt neveltségi szintek épülnek egymásra. Ha magát a folyamatot közelebbről elemezzük, három egymással szorosan összefüggő elemet különíthetünk el: tapasztalás, gyakorlás, általánosítás. A nevelt tevékenysége során spontán és pedagógiailag szervezett szituációkban társadalmi tapasztalatokat szerez, ezeket tudatosítja, értékeli, általánosítja. A gyakorlás során szokásai alakulnak, képes lesz a helyes cselekvésre a legkülönbözőbb helyzetekben is. A nevelésnek abban van óriási szerepe, hogy ezeket a hatásokat szervezi, a személyiséghez igazítja, segít a tudatosításban és a gyakorlási lehetőségek megteremtésében. Maga a személyiség bonyolult, összetett képződmény, így a nevelőmunka is sokrétű feladat. A nevelési folyamat, a neveltségi szintek meghatározásához elengedhetetlen a célok megfogalmazása.

A nevelés célja, feladatai, módszerei

A cél meghatározása a pedagógia központi kérdése. A cél nevelési eredményeket meghatározó érték és normarendszer. A pedagógiai tevékenység egészét meghatározzák a célok. A nevelőnek mindig meghatározott elvárásai vannak. Ezeket állandóan szem előtt tartva próbálja a nevelteket egyre magasabb szintre juttatni. E célnak kettős funkciója van: egyrészt előírja a neveltek számára a szükséges követelményeket; másrészt a nevelők számára megfogalmazza a feladatokat. A nevelési célokban mindig a társadalmi elvárások fogalmazódnak meg a személyiség szubjektív szükségleteinek figyelembevételével. Az elméleti szakemberek feladata meghatározni és a gyakorló pedagógusok számára megfogalmazni a célokat, feladatokat. Ehhez a jövő és a jelen pontos ismerete szükséges, hiszen a jövő társadalmi igényeire kell a neveltet felkészíteni, de ezt csak a ma iskolájában, a mai társadalom viszonyai között lehet megtenni. Az iskola számára nem könnyű a célok megfogalmazása.

Melyek azok a problémák, amelyek megnehezítik a célok egzakt meghatározását? Egy demokratikus társadalomban az érték-és normapluralizmus megnehezíti az egyértelmű ész mindenki számára elfogadható célmeghatározást. A normák maguk sem csak egyféleképpen értelmezhetők.

A jövő nem prognosztizálható elég pontosan, különösen a mai nagyon gyorsan változó világban. A gyermekek igényét, lehetőségeit figyelmen kívül hagyva irreális célok fogalmazódhatnak meg. Általános problémaként merül fel az is, vajon a megfogalmazott standard program mennyire találkozik az egyes gyerek igényeivel, szükségleteivel.

A cél elérése érdekében meghatározott feladatokat kell ellátnunk. A hagyományos felosztás szerint ezek a következők: értelmi, politechnikai, erkölcsi, esztétikai és testi nevelés. Ezek szorosan összefüggnek egymással, komplex módon jelennek meg a nevelés folyamatában.

Az értelmi nevelés során kettős feladatot kell megoldani. Egyrészt korszerű ismeretek segítségével el kell mélyíteni a műveltséget és tudományos világképet kell kialakítani, másrészt az ismeretek elsajátítása révén az értelmi erőket (megfigyelés, emlékezet, képzelet, észlelés, figyelem, problémamegoldó gondolkodás) kell fejleszteni. Ennek a feladatnak a megoldása a mit és hogyan tanítsunk kérdéskörét veti fel.

A tananyag kiválasztása mindig komoly feladatot jelentett. Korunk tudományos, technikai fejlődése az ismeretek hallatlanul nagymérvű növekedését, s ugyanakkor gyors avulását hozta magával. Ezt a nagy mennyiséget az iskola képtelen megtanítani, így a szelektálás elsőrendű feladat lett. Egyértelmű, hogy szükség van szaktudásra, az együttélésre vonatkozó társadalmi tudásra, a mindennapokhoz szükséges gyakorlati ismeretekre, s természetesen a sokat vitatott alpműveltségre. Kérdés azonban, mely ismeretre milyen mélységben van feltétlenül szükség. A modern technikai ismeretekre-e - melyek hamar avulnak -, vagy éppen a "magas" kultúra maradandó értékeire - melyek látszólag nem értékesíthetők? A specializált szakmai ismeretekre, vagy általános szakmai alapokra? Tudományos elméleti, vagy inkább gyakorlati ismeretekre? A korszerű ismeretek kiválasztása a tantervekben történik. A Nemzeti Alaptanterv alapján a helyi tantervek teremtik meg a lehetőségét annak, hogy a helyi szükségletekhez és lehetőségekhez igazodó tananyag "álljon össze". Új komplex tantárgyakra van szükség.

A tananyag kiválasztásának problematikája mellett fontos kérdés lett a feldolgozás módja. A sok és sokféle ismeretet már nem lehet a hagyományos módon hatékonyan feldolgozni. Korszerű taneszközökre, hatékony módszerekre, változatos szervezeti formákra van szükség. Ezek akkor tölthetik be funkcióikat megfelelően, ha a tanulói aktivitást segítik, megtörik az oktatás monotonitását, érdeklődést váltanak ki, élményszerű feldolgozást biztosítanak. Az értelmi nevelésben is döntő szerepe van a pedagógusnak. Az ő feladata, hogy szakmai, pedagógiai felkészültségével segítse a tananyag feldolgozását, pozitív érzelmeket formáljon a tanulással kapcsolatosan, felkeltse a tudásvágyat a diákokban.

Az értelmi neveléshez szorosan kapcsolódik a politechnikai nevelés, képzés. A politechnikai nevelés során sokirányú műszaki ismereteket és alapvető munkajártasságokat és készségeket alakítunk ki. Elméleti ismeretek és gyakorlati tevékenységek szerves kapcsolata valósul meg. A politechnikai nevelés során ismereteket szereznek a neveltek a természettudományi törvényszerűségek gyakorlati alkalmazási lehetőségeiről, mint a modern termelés tudományos alapjairól, továbbá az alapvető termelési ágak műszaki elméleti ismereteit, a termelési folyamatok alapelveit, munkaszervezési, gazdálkodási ismereteit sajátítják el. Mindezek segítenek egy általános műszaki szemléletmód kialakulásában.

Az elméleti ismeretek megszerzése mellett a gyakorlatok során fejlődnek manuális képességei, kialakulnak a legáltalánosabban használt, legegyszerűbb munkaeszközökkel való bánásmód készségei, a modern munkakultúra alapjai. A politechnikai nevelés hatékonyságának feltétele a jó tanterv és a gyakorlati képzés megvalósításához szükséges feltételrendszer biztosítása. Jól felszerelt laboratóriumok, szaktantermek, tanműhelyek, gyárlátogatások nélkül nem valósítható meg maradéktalanul a politechnikai képzés.

Az erkölcsi nevelés során az erkölcsi normáknak megfelelő magatartásformák kialakítása a feladat. Az erkölcs társadalmi tudatforma. Az emberek közötti viszonyt, az emberi magatartást szabályozza és minősíti. Tartalma történelmileg változó. Az erkölcsi nevelés feladatának problémái között megemlíthetjük, hogy sokszor vitatott maga az adott kor erkölcsi normarendszere. Különböző filozófiai irányzatok más-más normákat határoznak meg s tartanak fontosnak. Az írott normarendszer mellett, vele párhuzamosan él az erkölcsi gyakorlat, s ezek sok esetben eltérnek egymástól. Az iskolának ezt az ellentmondást nem könnyű feloldania, különösen nem a mai ellentmondásokkal terhes valóságban. Az erkölcsi nevelés során magatartásformálás történik, kialakul a jellem.

Az erkölcsös személyiség összetevői: ismeri a normákat, elfogadja azokat, kialakultak erkölcsi szokásai. Az erkölcsi normák, szabályok tartalmának, lényeges jegyeinek ismerete még nem elegendő feltétele a helyes magatartásnak. Amennyiben a jelenségek következményeit, ok-okozati összefüggéseit felfogja, belátja, megérti, képes a mérlegelésre és az önálló döntésre kialakul erkölcsi ítélőképessége, gondolkodása. Amennyiben az erkölcsileg helyes magatartásformák iránt kialakulnak pozitív beállítódásai, lehetővé válnak a normáknak megfelelő akarati cselekedetek. Az ismeretek, az érzelmek, a meggyőződés mellett erkölcsi szokásai is kialakulnak. A külső követelés az erkölcsi norma belsővé válik.

A jellem az erkölcsi normák beépült rendszere, komplex együttese mely minden erkölcsi cselekedet szabályozója. A jellem szilárdsága meghatározza az erkölcsi irányultságot, a normáknak megfelelő magatartást. Ahhoz, hogy ez a belső szükségletrendszer kialakuljon szükséges minden alapvető normának alapelvnek megjelenni a nevelés során.

Ilyen alapelveként fogalmazhatjuk meg a hazafiságot, a munkához és annak eredményéhez való pozitív viszonyt, a humanizmus szerteágazó kérdéskörét, a fegyelem-önfegyelem normáit, az igazság szeretetét. A jellem fejlődését a környezeti hatások közül döntően a család, az iskola, a baráti közösségek befolyásolják.

Az erkölcsi neveléssel szoros kapcsolatban van az esztétikai nevelés. A valóság megismerésének egy lehetséges formája a tudományos és a mindennapi megismerés mellett az esztétikai megismerés. Az esztétikai megismerés alapja az esztétikai élmény. Ilyenkor az ember egy egyedi eset az élmény kapcsán érzéki úton általános emberi erkölcsi tartalmakkal találkozik, melyeket érzelmileg dolgoz fel. Az élmény hatására pozitív személyiségváltozás következhet be.

Az esztétikai nevelés fő feladatai, hogy az esztétikai befogadó képességre, az ítélőképességre, valamint az aktív cselekvő alkotótevékenységre képessé tegyék a nevelteket.

Ehhez feltétlenül szükséges az élmények biztosítása az emberi, tárgyi, természeti környezetben. A belső tartalom elválaszthatatlan a külső megjelenési formától. Nem mindegy, milyen az iskolai környezet (tanterem, mellékhelyiségek, tanműhelyek, szemléltető eszközök, stb...), milyen a pedagógus megjelenése, viselkedése, munkakultúrája, milyenek a munkavégzés tárgyi feltételei (szerszámok, munkadarabok, stb...).

Külön kell szólni a művészeti alkotások szerepéről az esztétikai nevelés kapcsán. A műalkotások kifejezetten az élménynyújtás céljából jönnek létre. A művészetekkel való élményszerű ismerkedés, az elméleti alapok megszerzése, az alapvető készségek kialakítása velük kapcsolatban elengedhetetlen. Annak a gyerekeknek, akinek az olvasás gondot jelent, vagy irodalomelméleti ismeretei hiányoznak, vagy csak száraz szakórákon találkozott irodalmi alkotásokkal, valószínűleg nem jelent egy irodalmi alkotás élményt. Az esztétikum megértése, birtokbavétele, az ítélőképesség fejlődése mellett fontos, hogy képes legyen a reprodukálásra, az önálló alkotásra is a gyerek.

A befogadó és alkotótevékenység illetve képesség nem különül el egymástól, szervesen összekapcsolódik, átmegegy egymásba. Külön kell szólnunk az esztétikai nevelés kapcsán az érzelmi nevelés fontosságáról, hiszen az élmény feldolgozásának alapját jelentik az érzelmek. Egész nevelőmunkánkat át kell hatni annak a gondolatnak, hogy pozitív érzelmek nélkül nincs hatékony nevelés, s különösen nincs esztétikai nevelés.

A gyermek egészséges fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges a testi nevelés. Rengeteg olyan problémával találkozunk napjainkban, amelyek arra hívják fel a figyelmet, hogy az eddigieknél hangsúlyosabban foglalkozzunk a testi neveléssel. A ma emberének életmódja nagyon kedvezőtlen hatással van az egészségre.

Megemlíthetjük az urbanizációs ártalmakat, a mozgásszegény életformát, az egészségtelen táplálkozási szokásokat, a pszichés túlterhelést, a káros szenvedélyek egyre korábbi megjelenését, stb..., mint egészségkárosító tényezőket.

Az egészség megőrzése, megszilárdítása alapvető kérdés. Állandó orvosi felügyeletet, egészségügyi ismereteket, a balesetek megelőzését, helyes táplálkozást, megfelelő tisztálkodási szokások kifejlesztését, egészséges életritmus kialakítását, a káros szenvedélyek elleni harcot egyaránt feltételezi. Az iskolai élet egészségügyi szempontból való megszervezése is fontos feladat, pl.: órarend, tornaterem, mellékhelyiségek állapota, bútorzat, stressz helyzetek kerülése, stb... Nem elegendő azonban csak megőrizni a szervezet meglévő egyensúlyát, fejleszteni is kell azt. A test edzése, az ellenálló képesség fejlesztése, testi és szellemi teherbíró-képesség növelése elengedhetetlen követelmény. Az edzés szempontjából a természeti erők felhasználása is fontos, pl.: víz, levegő, napfény. Ugyanígy feladat a mozgáskultúra fejlesztése, a mozgásigény kialakítása. A mozgásra több okból is szüksége van a gyerekeknek. Egyrészt az edzés eszköze, másrészt a helyes mozgásformák kialakulása a mindennapi élet mozdulataihoz, a későbbi gazdaságos munkavégzéshez is fontos. A test edzése a pszichikus funkciókra is hatással van. A testi nevelés végső feladata az egészséges életmód szükségleteinek kialakítása.

A nevelési célok szoros összefüggésben vannak a pedagógiai eszközrendszerrel. Az eszközrendszeren azokat az eljárásokat, módszereket, eszközöket értjük, amelyek a nevelés feladatainak megvalósítására alkalmasak. A nevelési cél változása előbb, vagy utóbb módosítja az eszközrendszert is. A cél- és eszközrendszer között azonban kölcsönhatás van. Az eszközrendszer befolyással van a feladatoknak, így magának a céloknak a megvalósulására. Sok esetben az eszköz célkategória is (pl.: az alpműveltség). A cél és eszközrendszer összefüggésének problematikája, hogy az egyes eszközök között egyenlőtlen fejlődés következhet be; gyorsabban következik be a célok változása, mint az eszközök fejlődése; a megjelenő új eszközök alkalmazásának nincsenek meg a személyi, tárgyi feltételei.

Az eszközrendszer egyik alapvető részét képezi az alpműveltség, amely elsajátításánál a személyiség kifejlődik. Ugyanígy fontos eszköz a közösségivé nevelés vonatkozásában maga a közösség. A polgári társadalmak a közös nevelés megjelenése kapcsán foglalkoznak először ezzel a kérdéssel, s jutnak annak a megállapítására, hogy közösség nélkül nem lehet közösségivé nevelni. Az iskolai munka szervezeti formái is meghatározóak a célok elérése vonatkozásában. Sajnos a gyakorlat a korszerű szervezeti formákat nem tudja elég széleskörűen alkalmazni, mert nincsenek meg hozzá a szükséges feltételek. A csoportmunka vagy az egyéni foglalkoztatás sokkal jobban felszerelt iskolákat, jobb felkészültségű pedagógusokat igényel. Az eszközök között egyre fontosabbá és elterjedtebbé válnak az oktatás legkülönbözőbb keretei között.

Taneszköznek tekintünk minden olyan tárgyat, mely az oktatás céljának elérését segíti. A tanítás-tanulás folyamata a korszerű iskolában a humán tényezők és a tárgyi környezet egységében szerveződik. A differenciált taneszközrendszer elterjedése lehetővé teszi a tanulói aktivitás, az önálló ismeretszerzés és feldolgozás magasabb szintjének elérését. Ehhez arra van szükség, hogy mind a pedagógusok, mind a diákok kellő ismeretekre és jártasságokra tegyenek szert ezek alkalmazásával kapcsolatosan.

Az eszközök között bővebben kell szólni a módszerekről. A módszer fogalmán a pedagógus illetve pedagógusközösség olyan tervszerű és szervezett eljárásait, tevékenységeit értjük, amellyel egy adott pedagógiai feladatot megold. A módszerek nem mesterként eljárások, hanem a gyerekek tevékenységébe beillesztett pedagógusi tevékenységek. A módszerek szorosan összefüggnek egymással, rendszert alkotnak, bonyolult kölcsönhatásban érvényesülnek. Nem beszélhetünk jó, eredményre vezető, hatékony, vagy rossz, eredménytelen, káros módszerről. Beszélhetünk azonban rosszul, vagy jól alkalmazott módszerről. Minden módszer jó, ha helyesen, az adott helyzetnek megfelelően alkalmazzuk. A módszereket mindig adott szituációhoz kell igazítani. A módszer hatékonyságának feltétele, hogy igazodjon a gyerekek életkori sajátosságaihoz (pl.: a kisgyereknél a szoktatás, míg a kamasznál a meggyőzés lehet célravezetőbb). A módszer-választásban az elérendő célon kívül az életkori fejlettség mellett az adott gyerek fejlettségi szintje is meghatározó. Befolyásolja az alkalmazott módszert, eljárást bizonyos fokig a pedagógus személyisége is. Az osztály összetétele, fejlettsége, légköre is módosíthatja a pedagógus eljárásait. Fontos befolyásoló tényező a pedagógus és a gyerek viszonya.

Nagyon sokféle módszerfelosztással találkozhatunk az egyes pedagógiai gondolkodók műveiben. A szakirodalomban korábban az erkölcsi nevelés problémaköréhez kapcsolták a módszereket s elsősorban a meggyőzést, jutalmazást, büntetést, gyakorlást említették módszerként. Találkozunk olyan megközelítéssel, ahol a tapasztalatszerzés, tudatosítás, gyakorlás különböző módjait említi a szerző módszerként. Juhász Ferenc jegyzetében a követelés, felvilágosítás, meggyőzés; a gyakorlás; a felügyelet és az ellenőrzés; és az értékelés módszerét különbözteti meg. Ágoston György és sokan mások szerint a legfontosabb módszerek: a követelés, meggyőzés, gyakorlás, ellenőrzés-értékelés, elismerés, büntetés. Bábosik István direkt és indirekt módszerekről ír. Direkt módszerek: a szokások kialakítását szolgáló, beidegző módszerek (követelés, gyakoroltatás, segítségadás, ellenőrzés, ösztönzés), a magatartási-tevékenységi modellek közvetítésének módszerei (elbeszélés, tények, jelenségek, műalkotások bemutatása, személyes példa), a meggyőződés formálás módszerei (előadás, magyarázat, beszélgetés, a tanulók önálló elemző munkája). Az indirekt módszerek között ugyanez a három fő módszer jelenik meg, azzal a különbséggel, hogy míg a direkt módszerek esetében a pedagógus hatásairól addig az indirekt esetében a közösség, a kortársi csoportok hatásáról van szó, természetesen nevelői irányítás mellett.

Látható, hogy különböző csoportosításokkal, megközelítésekkel találkozhatunk ugyan, de lényegében a követelés, meggyőzés, gyakorlás, ellenőrzés-értékelés, elismerés és büntetés majd mindegyikben megjelenik valamilyen formában. Talán ez a megközelítés áll a gyakorlathoz legközelebb.

A követelés külső készítés a normának való megfelelésre, feltétlen végrehajtást igényel. A követelés hatékonyságának feltételei: legyen világos, egyértelmű, teljesíthető, de erőfeszítésre készítő, határozott, ellenőrizhető. Minden lényeges követelés jelenjen meg, egyre magasabb szinten, egymáshoz kapcsolódóan. Lehetőség szerint kérés, esetleg helytelenítés formájában valósuljon meg, így sokkal buzdítóbb, de természetesen a felszólításnak, tiltásnak, parancsnak éppúgy megvan a létjogosultsága. Az összes módszer alapja a követelés, hiszen mindig a követelmények teljesítéséhez viszonyítunk.

A meggyőzésnél a tudat formálása, a belső meggyőződés kialakítása a cél. A normák, szabályok ismeretét és a velük való azonosulás érzelmeit az előadás, magyarázat, beszélgetés, vita, rendezvényeken való részvétel során szerzi a gyerek. Meggyőződésévé mindez akkor válik, ha a tudatosítást elegendő tényanyag segítette, saját tapasztalatai is alátámasztják ezeket, a pedagógus meggyőző erővel érvelt. A meggyőződés kialakulásában nagy szerepe van a példának, példaképeknek, eszményképnek. A példa folyamatos tapasztalatszerzési lehetőség egy emberi magatartásról, cselekedetről. A példaképek konkrétan, az eszményképek elvontabban mintákat, modelleket adnak a gyereknek. Ezek a minták, mint emberprogramok funkcionálnak és utánzásra készítenek. Sokszor elhangzik az a sajnálatos megállapítás a pedagógusok körében, hogy a gyerekeknek nincs példa és eszményképük. Ez valóságos gond, de a fő problémát mégis a jó példák hiánya okozza, hiszen ezek nélkül nehéz kialakítani és elfogadtatni példaképeket, megfogalmazni eszményeket.

A gyakorlás feladata a jártasságok, készségek, szokások rendszerének kialakítása. Ezen kívül a tanuló tapasztalatokat is szerez és ezáltal ítéletalkotó képessége fejlődik, meggyőződése elmélyül. Gyakorlaskor a tevékenység szisztematikus ismétlése történik. Ahhoz, hogy pontosan megállapíthassuk kialakult-e a megfelelő szintű szokás, állandó ellenőrzésre van szükség. A monotonia elkerülése és a későbbi széleskörű alkalmazás érdekében sok és sokféle szituációban kell gyakoroltatnunk egy - egy követelményt. A szokások kialakíthatók rendszeres gyakorlás során vagy az életrend, napirend kialakításának segítségével. Ez utóbbival a tevékenységek egész sorát formálhatjuk és a gyermek későbbi öntevékenységét is megalapozzuk. Ügyelni kell arra, hogy a szoktatás ne váljon idomítássá, a gyermek belátása is legyen jelen.

Az ellenőrzés, értékelés egymástól elválaszthatatlan. Az ellenőrzés kettős feladatot jelent. Egyrészt a pedagógus jelzést kap arról, hogy felelt meg a követelményeknek, milyen szinten teljesítette azokat.

Másrészt visszajelzést kap saját munkájáról, mennyire volt hatékony, hol jelentkeznek hiányosságok. Az értékelés során a gyerek szerez saját tevékenységéről információkat. Az értékelés alapja az ellenőrzés. Az ellenőrzést azonban nem mindig követi értékelés. Fontos, hogy az ellenőrzés, értékelés segítőkész, tárgyilagos, mindenre kiterjedő, következetes, igazságos legyen. Kerüljük az öncélú, formális, felületes ellenőrzést. A végső cél az önellenőrzés, önértékelés képességének kialakítása. Ehhez a gyerekeknek ismerni kell a követelményeket, az ellenőrzés technikáját és saját teljesítőképességét.

Az elismerés és büntetés egymást kiegészítő, feltételező módszer. Az elismeréskor sikerélményben, büntetéskor kudarcélményben van része a tanulónak. Mindkettőre szüksége van, hogy értékelni tudja az egyik ismeretében a másikat. Ha mindig elismerünk csak, elértéktelenedik az elismerés. Igaz ugyanakkor az ellentettje is, ha túl gyakran, apróságokért is büntetünk, a büntetés is elveszíti értelmét. Alapvető feltételeknek mind az elismerésnél, mind a büntetésnél meg kell felelni: legyen igazságos, helyénvaló, indokolt, arányos a tettel, vegye figyelembe az adott gyerek fejlettségi szintjét, egyéni sajátosságait, az osztály véleményét. Soha ne alázzuk meg a gyereket a büntetéssel. A megígért jutalmat vagy büntetést teljesíteni kell.

Az iskola hivatalos funkciójából következik, hogy a személyiségformálás legfontosabb színtere. Több okból is annak kell tekintenünk. Gyerekeink a tankötelesség kiterjesztése révén, az új képzési formák eredményeként egyre hosszabb idejű képzésben részesül; a család funkcióinak megváltozása következtében egyre több funkciót vállal magára az iskola; egyre több időt tölt a gyerek az iskolában. Az itt folyó nevelést szakemberek végzik. A tanórák sokfélesége a személyiség sok irányú fejlődését teszi lehetővé. Az osztályfőnöki órák és az osztályfőnök által szervezett szabadidős programok az adott osztály sajátosságainak figyelembe vételével további lehetőségeket jelentenek a személyiség fejlesztésében. A tanulók egy része szinte egész napját az iskolában, napközi otthonban, tanulószobán tölti. A napközi az iskola szerves része. A tanulás feltételeinek biztosítása, a kultúrált étkezési szokások kialakítása, a szabadidő hasznos eltöltésének megszervezése a feladata. A szakkörök, klubok az egyéni érdeklődés felkeltésének, a tehetséges gyerekekkel való foglalkozásnak a színterei. A feltételek hiánya miatt egyre jobban kiszorulnak iskoláinkból. A korábbi diákmozgalom alig-alig létezik iskoláinkban.

A nevelési feladatok megvalósítása nemcsak az iskolában, az iskola közreműködésével történik. A gyermekek fejlődése igen nagymértékben függ a családtól. A család a társadalom legkisebb sejtje, tagjait elsősorban érzelmi szálak fűzik egybe. Funkciója a nevelés, gondozás. Sok tényező befolyásolja, hogy milyen módon képes a társadalmi beilleszkedésre, a normák elfogadására alkalmassá tenni a felnövekvő generációt. Hatékonyaságát befolyásolja szociális helyzete, életmódja, a szülők pedagógiai szintje, a szülők végzettsége, foglalkozása.

Az iskola fontos feladata a szülőkkel való együttműködés kialakítása, segítése. A család megismerésének szándéka, a tapintat, a segítőkészség, az őszinte légkör, a kölcsönös bizalom nyújthat ehhez segítséget.

A család és az iskola funkcióit egyesítik a bentlakásos intézmények. Különböző formái más-más feladatot látnak el. A kollégiumok, diákotthonok a család funkcióit, feladatait csak részben, arra az időre vállalják át, amíg a gyerek hét közben ott van. A nevelőotthonok a család hiányában teljes egészében megpróbálják a családot pótolni. A nagy intézetekben folyó nevelés helyett terjedőben vannak a családi nevelés feltételeit inkább megközelítő megoldások (gyermekfaluk, családokhoz való kihelyezések, nevelőszülői hálózat...).

A nevelés szubjektív tényezői

A nevelést bipoláris folyamatként szoktuk értelmezni, ahol a pedagógus és a nevelt kölcsönösen hatnak egymásra. A tanár-diák viszony lényege, hogy a pedagógus a nevelés hatékonyságát biztosító kapcsolatrendszerrel képes kialakítani. A kapcsolatot döntően a pedagógus személyisége, pedagógiai felkészültsége, vezetési stílusa határozza meg. A demokratikus vezetési stílus nem csupán az adott nevelési szituáció eredményessége, hanem a demokráciában szükséges személyiségjegyek kialakítása szempontjából is fontos.

A gyerek nemcsak tárgya, alanya is a nevelésnek. A nevelő hatások során aktívan alakítja saját magát tevékenysége révén. Ehhez a pedagógustól a nevelési folyamat megszervezése során kap segítséget. Más korábban szó volt a standard programról, mely a nevelés folyamatában a célok és életkori sajátosságok figyelembevételével az átlagra vonatkozóan meghatározza a neveltségi szinteket. A pedagógus feladata, hogy ennek ismeretében az egyes gyerekekre vonatkozóan kidolgozza az individuális változatokat. Ennek elkészítéséhez szükséges az adott gyerek alapos ismerete. Milyen információkra van szükség? Honnan lehetséges ezek begyűjtése? Mit kell a gyerekekkel kapcsolatban elsődlegesen megismerni?

A pedagógusi munka során tapasztalatokat szerzünk a gyerek testi, érzékszervi, pszichikus, képességbeli tulajdonságairól, érzelmi életéről, erkölcsi megnyilvánulásairól, különös tehetségeiről, vagyis egyéni sajátosságairól. Fontos információ a kortársakkal való kapcsolata, a baráti köre. Megismerkedünk a családi háttérrel. Mindezeket az ismereteket a saját és a pedagóguskollektíva megfigyelései alapján szerezzük. A gyerekektől, a családtól is sok információt kaphatunk. Az információk gyűjtője és továbbítója elsősorban az osztályfőnök.

A gyermek egészséges személyiség-fejlődésének egyik legfontosabb tényezője a pedagógus. Az iskola hatékonysága sok feltételtől függ, de a pedagógiai munkaerő meghatározó jelentőségű tényező. A pedagógus személyiségével szemben támasztott követelményekkel kapcsolatosan nem egyértelmű a szakirodalom. Egy lényeges kérdésben egyetértés mutatkozik. Az a kíváncsi fogalmazódik meg, hogy a pedagógussal szemben támasztott követelményeket a nevelés funkciójából, a tényleges tennivalókból, a reális tevékenység-struktúrákból vezesse le a pedagógia, s ezzel összhangban történjenek személyiségvizsgálatok. Ezek alapján megfogalmazhatjuk a pedagógussal kapcsolatos elvárásokat.

A pedagógiai tevékenység sikerének alapfeltétele a megbízható szakmai tudás. A szakmai felkészültség a pedagógus hitelét is adja, ezáltal lesz meggyőző erejű. A szakmai tudás mellett a pedagógiai - pszichológiai tudást kell megemlíteni. Sokak számára tűnik úgy, hogy e nélkül az ismeretanyag nélkül is lehet eredményes munkát végezni s ezek az elméleti ismeretek nem vezetnek feltétlenül eredményességhez. Azonban a pedagógiai tudatosság kialakulásában, fejlődésében nagyon komoly szerepe van ezeknek az ismereteknek. A pedagógusmesterség bizonyos elemei egyértelműen tanulhatók. Az erkölcsi követelmények közül a neveltért való felelősséget és munkaerkölcsöt kell megemlíteni. Sorsfordító lehet az egyes ember számára a felelősségteljes törődés, vagy annak elmaradása. A pedagógusi munka lényegéből fakad, hogy ő a társadalom erkölcsiségének képviselője. Ha hatékony akar lenni, ezt az erkölcsiséget pozitíve meg kell jelenítenie. A műveltségbeli követelményekről is említést kell tenni. Pedagógusnál az általános műveltség foglalkozás diktálta követelmény, nem magánügy. A nyelvi kifejezés műveltsége pályakövetelmény (érthetőség, árnyaltság, pontosság..). Anyanyelvünk gondozójaként is megjelenik a diákok előtt, ezért beszédének meg kell felelni a nyelvhelyesség követelményeinek is, fejlesztenie kell diákjai anyanyelvi kultúráját. Műveltségének fontos mozzanata a viselkedés kulturáltsága. A pedagógus a tanítványok személyiségének alakítója, műveltségének gazdája. Így ha nem szakértője is minden témának, de érdeklődő, tájékozott, nyitott ember.

Ajánlott irodalom:

Bábosik István-Mezei Gyula: Neveléstan	Telosz Kiadó, Bp. 1994
Czike Bernadett: Bevezetés a pedagógiába (szöveggyűjtemény)	Eötvös J. Könyvkiadó, Bp. 1996
Fridrich W. Kron: Pedagógia	Osiris Kiadó, Bp. 1997
Bábosik István: A nevelés elmélete és gyakorlata	Nemzeti Könyvkiadó, Bp. 1999
Zrinszky László: Neveléstudomány	Műszaki Könyvkiadó, Bp. 2002